

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.34

DOI: 10.37332/2309-1533.2021.1-2.1

JELClassification: D 83, O 31

Гончаренко І.В.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки, Миколаївський національний аграрний університет,
Богославська А.В.,
д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та економіки, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського,
Федоришина Л.М.,
д-р екон. наук, доцент, проректор з науково-методичної роботи, Університет економіки і підприємництва, м. Хмельницький

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Honcharenko I.V.,
dr.sc.(econ.), prof., professor of the department of public management, administration and international economics, Mykolaiv National Agrarian University,
Bohoslavska A.V.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor of the department of international economic relations and economics, Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi,
Fedoryshyna L.M.,
dr.sc.(econ.), associate professor, vice-rector for scientific and methodological work, University of Economics and Entrepreneurship, Khmelnytsky

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC POTENTIAL OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN REGIONAL ECONOMY

Постановка проблеми. Формування організаційно-економічного потенціалу регіонів, його посилення є одним із головних чинників виживання та розвитку в умовах значного ступеня невизначеності і швидких змін середовища. Завдання пошуку шляхів оптимального використання наявних ресурсів, компетенцій, можливостей розвитку регіонів мають особливе значення в умовах жорсткої конкурентної боротьби.

Відносно стабільні правила, методи і технології, що давали успіх раніше, перестають бути адекватними до поточних умов розвитку. Це вимагає пошуку рішень, орієнтованих на досягнення довгострокових цілей в умовах невизначеності, непередбачуваності та нестабільності ринкового середовища.

За словами Йозефа Шумпетера, «Проведення інновацій – це єдина функція, яка є фундаментальною в історії» [1].

Й. Шумпетер доводить, що інновації є основою економічного зростання, наполягає на тому, що саме підприємництво сприяє розвитку економічної історії. Він також наголосив, що саме підприємництво «замінює сьогоденний оптимум Парето на завтрашню нову річ», трансформуючи методи ведення бізнесу таким чином, щоб вони приносили користь навколишньому середовищу і суспільству. Тому вирішення завдань стратегічного розвитку регіональної економіки України потребує посилення потенціалу інноваційного підприємництва та активного його залучення [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суспільство шукає правильних рішень, що забезпечать йому стратегічний розвиток. Тому, у вересні 2015 року під час 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН з прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» містить 17 Цілей сталого розвитку та 169 завдань, вони враховують три аспекти сталого розвитку: економічний, соціальний та екологічний [3].

Постало питання, як підприємництво може сприяти переходу до стійкої економіки та до сталого розвитку. Проблема сталого розвитку підприємництва пов'язана з формуванням і максимально повним використанням його можливостей – організаційно-економічного потенціалу. Відмітимо, що вчені, пояснюючи сутність цієї категорії, вказують, що вся сукупність наявних можливостей спрямовується на досягнення визначених цілей [4]. Дотепер видано значну кількість наукових публікацій, де розкрито різні аспекти поняття «організаційно-економічний потенціал підприємництва». В роботах наголошено на важливості вивчення проблеми оцінювання потенціалу, його використання та нарощування. Серед фундаментальних наукових досліджень з питань потенціалу підприємництва виділимо праці І. Ансоффа стосовно стратегічного управління та теорії організаційного потенціалу [5], М. Портера [6; 7], А. Томпсона, А. Стрікланда [8]. Відповідно до робіт вчених, організаційно-економічний потенціал формують усі джерела та ресурси, включно з управлінням на основі статистичного мислення, що спрямоване на удосконалення процесу, для досягнення поставленої мети. Жан-Батист Сей звернув увагу на підприємців як на людей, які створюють цінність, переводячи ресурси з малоцінних видів діяльності на більш дорогі. Тобто, підприємці є новаторами, що для одержання прибутків застосовують якісно нові підходи, сировину, технології з метою задоволення попиту споживачів [9].

Останніми десятиліттями в основі потенціалу підприємництва стали виділяти саме його інноваційність, наголошуючи на необхідності розвитку інноваційного підприємництва, яке забезпечує якісні структурні зміни в економіці на користь наукомістких видів економічної діяльності. Як правило, такі види відносять до галузей промисловості та сфери послуг.

У схваленій 10.07.2019 р. Кабінетом Міністрів України Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [10] констатовано, що в Україні відбувається поступова деградація інноваційного потенціалу. Для виправлення ситуації задекларовано сприяння розвитку видів діяльності з високою наукоємністю, тобто перехід від низькотехнологічної ресурсної до високотехнологічної інноваційної економіки, спрямованість державної політики на створення сприятливих умов, насамперед для розвитку виробництва інтелектуальних продуктів, включаючи можливість їх комерціалізації як в Україні, так і у решті світу.

Відповідно, стратегічними напрямками розвитку регіонів України повинно стати посилення наукомісткості тих видів економічної діяльності, що формують V–VII технологічні уклади: п'ятий – електронна, вимірвальна, оптико-волоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудівництво, інформаційні послуги; шостий – наноенергетика, молекулярні, клітинні, нанотехнології, нанобіотехнології, нанобіоніка, мікроелектронні технології, наноматеріали та ін.; сьомий – приладо- і роботобудівництво, біокомп'ютерні системи і біомедицина, зв'язок штучних і органічних систем. Сьогодні нові бізнес-ідеї, насамперед, генеруються в агломераціях та великих містах, де впроваджуються нові концепції сталого розвитку. Так, штаб-квартири більшості компаній індустрії інформаційних технологій розміщені в головних ІТ-центрах країни – містах Києві, Харкові, Львові, Дніпрі та Одесі. На даний час в Україні створено 18 ІТ-кластерів, які розміщені у містах Києві, Львові, Харкові, Одесі, Дніпрі, Вінниці, Луцьку, Івано-Франківську, Коломиї (Івано-Франківської області), Конотопі (Сумської області), Запоріжжі, Маріуполі, Миколаєві, Тернополі, Хмельницькому, Чернівцях та Черкасах [11].

Саме тому взаємозв'язок підприємництва, інновацій, стратегічного розвитку регіонів викликає підвищену увагу у контексті пошуку рішень, здатних забезпечити досягнення цілей сталого розвитку.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити організаційно-економічний потенціал інноваційного підприємництва у стратегічному розвитку регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернувшись до даних статистики для виявлення тенденцій інноваційного розвитку економіки України, розглянемо Global Innovation Index (Глобальний індекс інновацій, ГІІ), спільно опублікований Корнельським університетом, Європейським Інститутом

Ділового Адміністрування (Institut Européen d'Administration des Affaires, INSEAD) та спеціалізованим агентством ООН – Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO), у 2020 році. Визнаючи, що інновації є ключовим рушієм економічного розвитку, ГП проводить і оприлюднює ранжування та аналіз ситуації, що стосується 131 економіки країн світу. Індекс вимірює інноваційну діяльність на основі критеріїв, які включають: інститути, людський капітал та дослідження, інфраструктуру, кредити, інвестиції, зв'язки, створення, поглинання та розповсюдження знань, результати. У звіті 2020 року найбільш інноваційною країною визнано Швейцарію, за нею йдуть Швеція, США та Велика Британія. Україна в Глобальному інноваційному індексі 2020 року посідає 45 місце, увійшовши до ТОП-2 країн економічної групи з нижчим середнім доходом (lower-middle income) [12].

Рейтинги України за останні три роки подано в табл. 1. Статистичний довірчий інтервал для рейтингу України в ГІІ-2020 – між 37 та 46.

Таблиця 1

Рейтинг України у 2018–2020 рр.

Роки	Глобальний індекс інновацій	Інвестування інновацій	Результати інновацій
2018	43	75	35
2019	47	82	36
2020	45	71	37

Джерело: [12]

У 2020 році Україна, як і в попередні роки, мала значно вищий рейтинг за результатами інновацій, що свідчить про ефективне вкладення дорогих інвестицій у зростання обсягів та якості продукції, але така значна розбіжність вказує на поступову втрату інноваційного потенціалу країни. Також спостерігаємо зниження рейтингу за результатами інновацій з 35 до 37 місця.

Структуру Глобального інноваційного індексу формують:

– Input Sub-Index, куди входять індикатори, що вказують на умови інноваційної діяльності: людський капітал і дослідження, інфраструктура, розвиток внутрішнього ринку і бізнесу;

– Output Sub-Index: наукові знання і технології та результати креативної діяльності.

Україна, на жаль, поступається сусіднім державам за інноваційними показниками, займаючи 30 місце серед 39 Європейських країн [13]. Іде нарощування відставання національної економіки від європейських держав.

Основні показники інноваційного потенціалу регіонів відповідають тенденціям, що демонструє рейтинг України за глобальним індексом інновацій.

Зважаючи на те, що саме особистості формують інноваційний потенціал регіону, спостерігаємо тенденцію до зменшення кількості осіб, що навчаються в аспірантурі та докторантурі. Підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації, наприклад, тільки у Миколаївській області за три роки скоротилася на 61 особу (табл. 2).

Таблиця 2

Підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації у Миколаївській області

Показники	Роки					
	2016		2017		2018	
	одиниць	осіб	одиниць	осіб	одиниць	осіб
Аспірантура	5	205	5	174	5	156
Докторантура	4	25	4	21	4	13

Джерело: [14]

Висока потреба економіки у висококонкурентних науково-технічних розробках не забезпечена фінансовими ресурсами. Так, у 2016–2019 роках відбулося значне скорочення обсягу витрат на виконання досліджень і розробок у регіоні за рахунок усіх джерел (рис. 1).

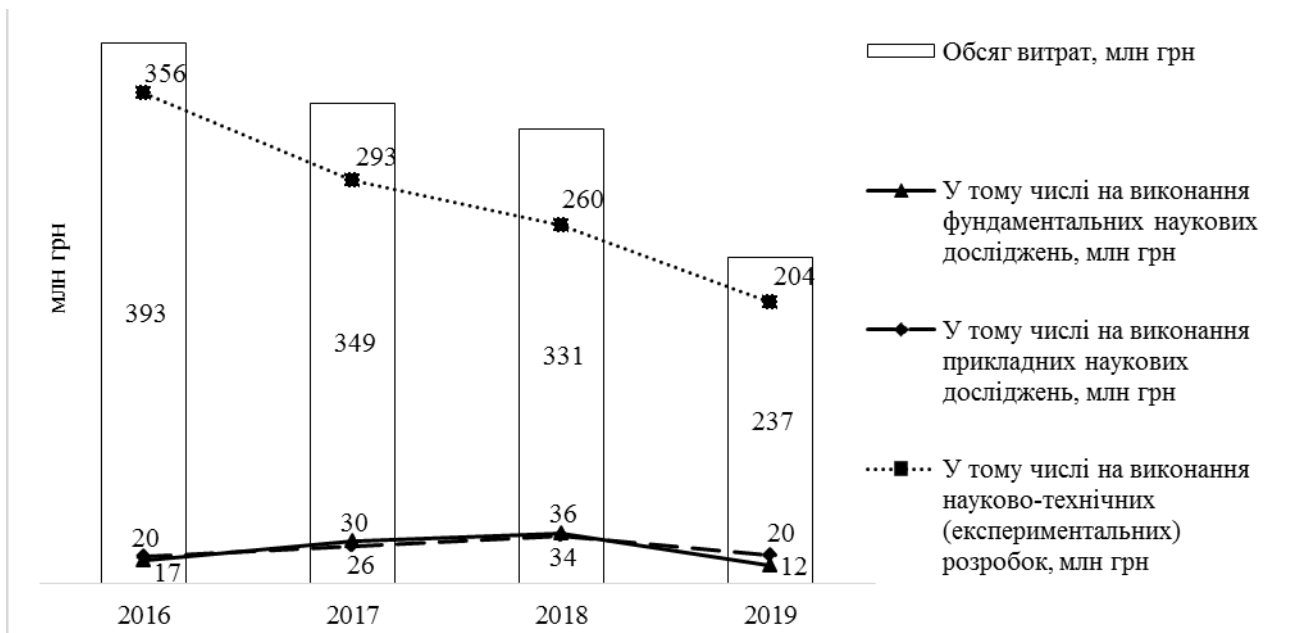

Рис. 1. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт у Миколаївській області (млн грн)

Джерело: [14]

Дефіцит фінансування негативно впливає на створення об'єктів інтелектуальної власності. За даними Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент), який є інститутом державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, національними заявниками у 2019 році подано 2097 заявок на винаходи (понад 54% від загальної кількості). Це практично відповідає рівню попереднього року. Найбільше заявок надійшло від заявників з м. Київ (34,5%), Харківської (16,5%), Дніпропетровської (9,2%), Одеської (6,9%), Львівської (4,5%), Донецької (3,5%), Київської (3,0%) та Вінницької (2,4%) областей, від Миколаївської області тільки 24 заявки (1,1%), найменша ж кількість заявок – по 4 (0,2%) – надійшла від Волинської та Чернівецької областей [15].

Впровадження інновацій вимагає інвестицій і, як правило, є тривалим процесом та супроводжується додатковими ризиками, тому більшість підприємств регіону, особливо в умовах високого рівня невизначеності, схильються до використання перевірених часом технік та технологій. Інноваційна активність промислових підприємств у Миколаївській області за напрямками: наукові дослідження і розробки, придбання інших зовнішніх знань, підготовка виробництва для впровадження інновацій, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, поступово скорочується; частка таких підприємств за даними державного статистичного спостереження, що проводиться один раз на два роки, за 2015–2019 роки зменшилася на 8% (рис. 2).

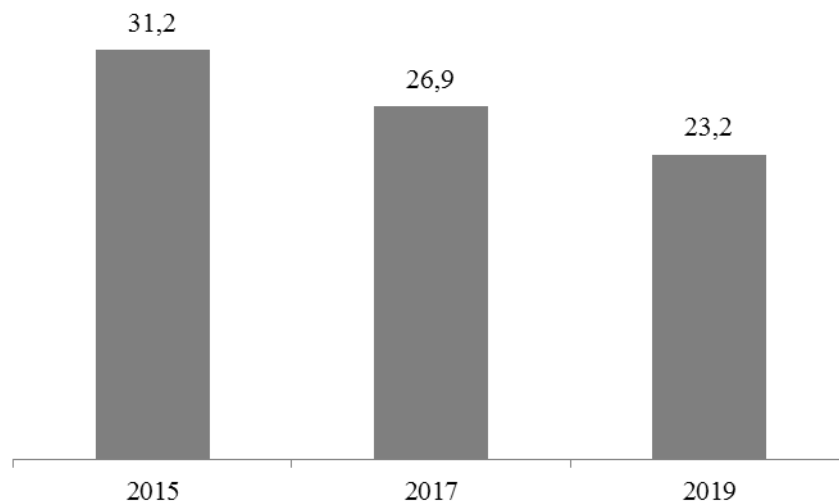

Рис. 2. Інноваційна активність промислових підприємств у Миколаївській області, %

Джерело: [14]

Разом з тим, прискорення розвитку технологій та зростання потреб населення зумовлює потребу у здійсненні інновацій у всіх сферах життя суспільства, що забезпечуватиме не лише сталість розвитку суспільства та підприємств, а й сталість інноваційного розвитку національної економіки в цілому. Інноваційна діяльність забезпечує вплив не лише на високотехнологічні, а й на традиційні сфери економічної діяльності. Так, інноваційний процес сприяє зростанню виробництва і, як наслідок, підвищенню продуктивності праці та сприянню інвестування у виробничу сферу.

У Миколаївській області у 2019 році із загальної кількості суб'єктів господарювання – 56309 одиниць – тільки 7 належали до категорії великих підприємств, а 78% – це суб'єкти малого підприємництва, які здатні досить динамічно та гнучко реагувати на зміни як споживчого попиту, так і на нові перспективи, які відкриваються при впровадженні результатів досліджень. За кризових умов, пов'язаних із загрозою COVID-19, значною перевагою малих інноваційних підприємств є їх спроможність здійснювати інновації, які на першому етапі не потребують значних капіталовкладень та залучення значної кількості трудових та матеріальних ресурсів. Особливо важливим є створення нових робочих місць для спеціалістів, які здатні працювати в умовах пошуку нових рішень, і, насамперед, це можуть бути молоді науковці.

На думку американського соціолога та економіста Р. Флориди, «Природні ресурси і навіть великі корпорації вже не є драйверами економічного прогресу, але здатність міст об'єднувати та концентрувати талановитих людей, створювати для них можливості поєднувати та перерозподіляти ідеї та зусилля, суттєво підвищує наші інновації та продуктивність» [16].

Тому, за досвідом найконкурентоспроможніших регіонів світу, для України важливо формувати та розвивати підприємницькі регіональні інноваційні системи, особливістю яких є мобільність та здатність оперативної й адекватно реагувати на зміну зовнішніх умов функціонування. В таких системах нові знання передаються між дослідницькими центрами та підприємницькими структурами як через формальні, так і через неформальні канали, шляхом залучення вчених до реалізації інноваційних проєктів, що фінансуються венчурним капіталом [17].

Відповідно до сучасних тенденцій, Програма розвитку малого і середнього підприємництва у м. Миколаєві до 2023 року спрямована на сприяння активізації підприємницької діяльності, серед основних її результатів очікується підвищення рейтингових позицій міста за рівнем ділової та інноваційної активності серед міст України [18].

В області розпочалася реалізація проєкту Інноваційний кластер «Регіональний інноваційний HUB». Миколаївська область стала переможцем конкурсного відбору грантових проєктів за кошти ЄС. RInnoHUB спрямовує свої зусилля на реалізацію ланцюжка «наука, знання, досвід – ідея – проєкт – експериментальний зразок – залучення інвестора – виробництво – продаж – дохід – податки». Як результат, очікується зростання кількості інноваційних підприємств на 15% з кожним роком; створення високотехнологічних робочих місць; виведення на міжнародні краудфандингові площадки; виведення на українські біржі стартапів. Інноваційний кластер «RInnoHUB» пропонує: знання в різних сферах бізнесу; бізнес-тренерів та менторів з великим досвідом реалізації проєктів різної складності; консультації з бізнесу, стартап-екосистем; зручний коворкінг; лабораторію, де можливо створити будь-який прототип майбутнього бестселера; всебічну підтримку стартапу на українських та міжнародних конкурсах; курси з генерації ідей.

Розпочато роботу експериментальної групи «Креативної лабораторії». Тобто відбувається розбудова інноваційного потенціалу регіону, а також поширюється культура мереж навчання для підприємців та установ, які генерують та використовують знання, що посилює перспективи генерації нових інноваційних проєктів.

Висновки з проведеного дослідження. Посилення організаційно-економічного потенціалу регіонів шляхом оптимального використання наявних ресурсів, компетенцій мають особливе значення в умовах жорсткої конкурентної боротьби. Динамізація інноваційної активності виступає сьогодні одним з пріоритетів регіонального розвитку.

Поточний етап розвитку для регіонів України повинен стати трансформаційним переходом до моделі інноваційної економіки. Така ціль вимагає зміцнення та ефективної реалізації інноваційного потенціалу, на основі формування ефективних регіональних інноваційних систем, а саме: наявності розвинутого механізму трансферу технологій, ефективної інноваційної інфраструктури, інституціональної структури, а також встановлення неформальних партнерських відносин.

Література

1. Schumpeter J. A. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. McGraw-Hill, New York, USA, 1939. 1128 p.
2. Kardosa Mihaela The Relationship between Entrepreneurship, Innovation and Sustainable Development. Research on European Union Countries. *Emerging Markets Queries in Finance and Business*. 2012. Vol. 3. P. 1030-1035. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567112002699> (дата звернення: 15.01.2021).

3. Резолюція "Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року". URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015> (дата звернення: 15.01.2021).
4. Войнаренко М. П., Осауленко О. Г., Скоробагата Л. В. Економічний потенціал підприємства: обліково-статистичний та інформаційно-технологічний контекст : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. 223 с.
5. Ansoff I. Strategies for Diversification. *Harvard Business Review*. 1957. Vol. 35. Issue 5. P. 113-124.
6. Porter M. E. What is Strategy. *Harvard Business Reviews*. 1996. Vol. 74. No. 6. P. 61-78.
7. Porter M. E. The Five Competitive Forces that Shape Strategy. *Harvard Business Reviews*. 2008. Vol. 86. No. 1. P. 78-93.
8. Thompson Arthur A., Strickland Jr. A. J. Strategic Management: Concepts and Cases. 13th ed. New York, McGraw-Hill MI Irwin, 2003. 450 p.
9. Драчук Ю. З., Трушкіна Н. В. Пропозиції щодо підвищення ефективності розвитку інноваційного підприємництва в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_3_8 (дата звернення: 18.01.2021).
10. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів Україн від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12> (дата звернення: 18.01.2021).
11. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2021).
12. GLOBAL INNOVATION INDEX 2020. Who Will Finance Innovation? URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf (дата звернення: 19.01.2021).
13. GLOBAL INNOVATION INDEX 2020. UKRAINE. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020/ua.pdf (дата звернення: 19.01.2021).
14. Наука, технології та інновації / Головне управління статистики у Миколаївській області. URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.01.2021).
15. Річний звіт ДП «Український інститут інтелектуальної власності». URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/rzvit> (дата звернення: 20.01.2021).
16. Cooke P. Integrating Global Knowledge Flows for Generative Growth in Scotland: Life Sciences as a Knowledge Economy Exemplar. In: *Inward Investment, Entrepreneurship and Knowledge Flows in Scotland-International Comparisons*. Paris : OECD, 2003. P. 73-96.
17. Florida Richard The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class-and What We Can Do About It. Basic Books, 2017. 276 p.
18. Програма розвитку малого і середнього підприємництва у м. Миколаєві до 2023 року. URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/35237.html> (дата звернення: 20.01.2021).

References

1. Schumpeter, J.A. (1939), *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, McGraw-Hill, New York, USA, 1128 p.
2. Kardosa, Mihaela (2012), "The Relationship between Entrepreneurship, Innovation and Sustainable Development. Research on European Union Countries", *Emerging Markets Queries in Finance and Business*, Vol. 3, pp. 1030-1035, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567112002699> (access date January 15, 2021).
3. "Resolution "Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development"", available at: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015> (access date January 15, 2021).
4. Voinarenko, M.P., Osaulenko, O.H. and Skorobahata, L.V. (2010), *Ekonomichniy potentsial pidpriemstva: oblikovo-statystychnyi ta informatsiino-tekhnologichnyi kontekst* [Economic potential of the enterprise: accounting and statistical and information technology context], monograph, DP «Inform.-analit. ahentstvo», Kyiv, Ukraine, 223 p.
5. Ansoff, I. (1957), "Strategies for Diversification", *Harvard Business Review*, Vol. 35, Issue 5, pp. 113-124.
6. Porter, M.E. (1996), "What is Strategy", *Harvard Business Reviews*, Vol. 74, no. 6, pp. 61-78.
7. Porter, M.E. (2008), "The Five Competitive Forces that Shape Strategy", *Harvard Business Reviews*, Vol. 86, no. 1, pp. 78-93.
8. Thompson, Arthur A. and Strickland, Jr.A.J. (2003), *Strategic Management: Concepts and Cases*, 13th ed., McGraw-Hill MI Irwin, New York, USA, 450 p.
9. Drachuk, Yu.Z. and Trushkina, N.V. (2015), "Proposals to increase the efficiency of development of the innovative entrepreneurship in Ukraine", *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_3_8 (access date January 18, 2021).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Order “Strategy for the development of innovation for the period up to 2030” dated 10.07.2019 no. 526-r, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12> (access date January 18, 2021).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution “State strategy of regional development for 2021-2027” dated 05.08.2020 no. 695, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (access date January 19, 2021).

12. GLOBAL INNOVATION INDEX 2020. Who Will Finance Innovation?, available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf (access date January 19, 2021).

13. GLOBAL INNOVATION INDEX 2020. UKRAINE, available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020/ua.pdf (access date January 19, 2021).

14. “Science, technology and innovation / Main Department of Statistics in Mykolaiv region”, available at: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/> (access date January 20, 2021).

15. “Annual report of the State Enterprise “Ukrainian Institute of Intellectual Property””, available at: <https://ukrpatent.org/uk/articles/rzvit> (access date January 20, 2021).

16. Cooke, P. (2003), “Integrating Global Knowledge Flows for Generative Growth in Scotland: Life Sciences as a Knowledge Economy Exemplar”, In: *Inward Investment, Entrepreneurship and Knowledge Flows in Scotland-nternational Comparisons*, OECD, Paris, France, pp. 73-96.

17. Florida, Richard (2017), *The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class-and What We Can Do About It*, Basic Books, USA, 276 p.

18. “The program of development of small and average business in Mykolaiv till 2023”, available at: <https://mkrada.gov.ua/documents/35237.html> (access date January 20, 2021).